

img1

LIETUVOS AUKŠČIAUSIASIS TEISMAS

NUTARTIS LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

2023 m. balandžio 25 d.
Vilnius

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, susidedanti iš teisėjų A l e s Bukavinienės, Sigitos Rudėnaitės (kolegijos pirmininkė ir pranešėja) ir Dalios Vasarienės,

teismo posėdyje kasacine rašytinio proceso tvarka išnagrinėjo civilinę bylą pagal ieškovų R. P., A. M., D. K., S. A., G. K., M. D. kasacinį skundą dėl Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 6 d. nutarties peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovų A. M., D. K., S. A., G. K., M. D., R. P. ieškinį atsakovui M. G. (M. G.) dėl neturtinės žalos atlyginimo.

Teisėjų kolegija

n u s t a t ė :

I. Ginčo esmė

1. Kasacinėje byloje sprendžiama dėl teisės normų, reglamentuojančių procesinių teisių perėmimą byloje su tarptautiniu elementu mirus atsakovui – fiziniam asmeniui, kuriam pareikšti reikavimai atlyginti neturtinę žalą, aiškinimo ir taikymo.
2. Ieškovai prašė teismo priteisti iš atsakovo po 100 000 Eur neturtinės žalos atlyginimo, 5 proc. dydžio metines procesines palūkanas, bylinėjimosi išlaidų atlyginimą.
3. Ieškovai nurodė, kad žalą patyrė dėl atsakovo, kaip Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (toliau – TSRS) vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, aplaidaus pareigų vykdymo, nulėmusio nusikaltimų žmoniškumui, karo nusikaltimų prieš beginklius, tarptautinės humanitarinės teisės saugomus asmenis, padarymą. Lietuvoje 1991 m. sausio 11–13 dienomis atsakovo pavaldiniams TSRS kariškiams užgrobiant Vilniaus televizijos bokštą ieškovai neteko savo artimųjų – šie buvo itin brutaliai nužudyti. Ieškovai dėl to patiria negrįžtamus asmeninio pobūdžio ilgalaikius padarinius.

II. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų procesinių sprendimų esmė

4. Vilniaus miesto apylinkės teismas 2022 m. rugpjūčio 31 d. nutartimi civilinę bylą nutraukė.
5. Teismas nustatė, kad atsakovas 2022 m. rugpjūčio 30 d. mirė. Remdamasis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – ir [CPK](#)) 293 straipsnio 1, 7 punktu, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – [CK](#)) 2.1 straipsnio 1 dalies, 2.2 straipsnio 2 dalies nuostatomis, nurodęs, kad ieškinys pareikštas buvusiam TSRS prezidentui, konkrečiam asmeniui, teismas konstatavo, kad, atsakovui mirus, jo teisių perėmimas negalimas, todėl byla nutrauktina.
6. Vilniaus apygardos teismas, išnagrinėjęs ieškovų atskirąjį skundą, 2022 m. spalio 6 d. nutartimi Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. rugpjūčio 31 d. nutartį paliko nepakeistą.
7. Spręsdamas, ar šiuo atveju atsakovo turtinė prievolė (prašomas priteisti neturtinės žalos atlyginimas) yra paveldima ir ar šioje byloje yra galimas atsakovo teisių perėmimas, teismas nurodė, kad pareikštu ieškiniu ieškovai prašė taikyti atsakovui deliktinę civilinę atsakomybę, kaip TSRS vadovui, vyriausiajam ginkluotųjų pajėgų vadui, dėl jo atliktų neteisėtų veiksmų ir (ar) neveikimo, (ne)priimtų sprendimų (aplaidaus pareigų vykdymo), įrodinėdami, kad konkretūs veiksmai, (ne)veikimas neatitinka 1977 m. Ženevos konvencijos I Protokolo 86–87 straipsnių nuostatų ir dėl to itin brutaliai buvo nužudyti ieškovų artimieji, su tuo siedami sau atsiradusius padarinius. Ieškovų pareikšti turtiniai reikalavimai apibrėžti pinigų suma, kurios atlyginimo yra siekiama, susiję su ieškovų neturtinių interesų gynimu ir atsakovo galima prievole, jeigu neturtinė žala byloje bus įrodyta. Įvertinęs ieškinio pagrindą ir dalyką, ginčo teisinius santykius, teismas pritarė pirmosios instancijos teismo išvadai, kad šioje byloje ginčas yra neatsiejamai susijęs su atsakovo, kaip TSRS vadovo, asmeniškai (ne)priimtais sprendimais, su atsakovo asmeniu. Remdamasis [CK 5.1 straipsnio](#) 2, 3 dalių, 6.245 straipsnio 4 dalies, 6.263 straipsnio 2 dalies nuostatomis, teismas konstatavo, kad pareiga atsakyti pagal atsakovo, kaip buvusio TSRS prezidento, (ne)priimtų sprendimų pagrindu atsiradusias prievoles yra asmeninė ir negali būti paveldima, todėl materialinių ir atitinkamai proceso teisių perėmimas nagrinėjamu atveju negalimas, civilinė byla [CPK 293 straipsnio](#) 1 dalies 7 punkto pagrindu nutraukta pagrįstai.

III. Kasacinio skundo ir atsiliepimo į jį teisiniai argumentai

8. Kasaciniu skundu ieškovai prašo panaikinti Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 6 d. nutartį, Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. rugpjūčio 31 d. nutartį ir priimti naują sprendimą – civilinę bylą sustabdyti, iki paaiškės atsakovo teisių perėmėjas ar aplinkybės, dėl kurių teisių perėmimas neįvyko. Kasacinis skundas grindžiamas šiais argumentais:

8.1. Teismai nepagrįstai nutraukė šią civilinę bylą. Nepagrįsta teismų išvada, kad atsakovo turtinė prievolė nėra paveldima ir dėl to negalimas jo teisių perėmimas. Sprendžiant klausimą, ar konkrečiame ginčo materialiajame teisiniame santykiyje galimas teisių perėmimas, būtina išsiaiškinti ginčo teisinio santykio pobūdį ir nustatyti byloje pareikštų reikalavimų ryšį su iš bylos dėl mirties pasitraukusios šalies asmeniu. Tais atvejais, kai iš ginčijamo santykio viena iš šalių pasitraukia dėl fizinio asmens mirties, sprendžiant klausimą dėl procesinio teisių perėmimo, būtina nustatyti, ar materialiosios subjektinės teisės patenka į palikimo sampratą. Nagrinėjamos bylos atveju teismai, aiškindami palikimo sampratą, netinkamai parinko taikytiną teisę. Remiantis [CK 1.62 straipsnio](#) 1 dalyje įtvirtintu reguliavimu, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 42 straipsnio 1 dalimi, nustatant, ar turtinė prievolė (prašomas priteisti neturtinės žalos atlyginimas) patenka į palikimo sampratą ir yra paveldima, taikoma valstybės, kurios teritorijoje buvo nuolatinė palikėjo gyvenamoji vieta jo mirties momentu, teisė. Kadangi atsakovo gyvenamoji vieta jo mirties momentu buvo ne Lietuvoje, teismai, nustatydami, kas patenka į palikimo sampratą, turėjo *ex officio* (pagal pareigas) aiškinti ir taikyti užsienio valstybės teisę, nustatyti jos turinį ([CPK 808 straipsnio](#) 1 dalis).

8.2. Jei būtų konstatuota, kad byloje taikytina Lietuvos Respublikos teisė:

8.2.1. teismai netinkamai (per siaurai) aiškino ir taikė [CK](#) 5.1 straipsnio 1 dalį. Teismų procesiniais sprendimais apribota ieškovų konstitucinė teisė į neturtinės žalos atlyginimą (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis) ir sudaromos sąlygos asmenims, padariusiems nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus, išvengti civilinės atsakomybės. Pagal [CK](#) 5.1 straipsnio 2 dalį paveldimos ir palikėjo turtinės prievolės. Nepaveldimos tik asmeninės neturtinės ir turinės teisės, neatskiriama susijusios su palikėjo asmeniu (teisė į garbę ir orumą, autorystė, teisė į autorinį vardą, į kūrinio neliečiamybę, į atlikėjo vardą ir atlikimo neliečiamybę), teisė į alimentus ir pašalpas, mokamas palikėjui išlaikyti, teisė į pensiją, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis ([CK](#) 5.1 straipsnio 3 dalis);

8.2.2. siaurai aiškinant pirmiau nurodytas nuostatas, kad prievolė atlyginti neturtinę žalą nepaveldima, ypač kai žala padaryta dėl nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų, paneigiamas universalus principas, kad palikėjo skolos yra dengiamos iš jo turto;

8.2.3. teismai nukrypo nuo kasacinio teismo formuojamos praktikos. Pagal išaiškinimus, pateiktus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-242-421/2019, mirus asmeniui, teisme pareikšusiam reikalavimą atlyginti jo patirtą neturtinę žalą dėl gyvenimo draugo mirties, jo materialųjų subjektyvių ir procesinių teisių perėmimas yra galimas. Analogiškai turėtų būti ir tuo atveju, kai miršta asmuo, kuriam yra pareikšti reikalavimai atlyginti neturtinę žalą. Palikėjo turtinė prievolė šiuo atveju kvalifikuotina ne kaip prievolė, neatskiriama susijusi su palikėjo asmeniu, o kaip prievolė, kuri įeina į paveldėjimo objektą.

8.3. Kadangi šioje byloje, priešingai nei nusprendė teismai, yra leidžiamas teisių perėmimas, teismai turėjo šią bylą sustabdyti, iki paaiškės mirusio fizinio asmens (atsakovo) teisių perėmėjas ar aplinkybės, dėl kurių perėmimas neįvyko ([CPK](#) 163 straipsnio 1 dalies 1 punktas, 166 straipsnio 1 dalies 1 punktas).

Teisėjų kolegija

konstatuoja:

IV. Kasacinio teismo argumentai ir išaiškinimai

Dėl procesinių teisių perėmimo tarptautinę elementą turinčioje byloje, kai atsakovui reiškiami reikalavimai atlyginti neturtinę žalą

9. Civilinio proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai viena iš ginčijamo arba sprendimu nustatyto teisinio santykio šalių pasitraukia iš bylos (fizinio asmens mirtis, juridinio asmens pabaiga ar pertvarkymas ir kt.), teismas, jei yra pagrindas, rašytinio proceso tvarka tą šalį pakeičia jos teisių perėmėju, išskyrus atvejus, kai yra negalimas materialinių subjektyvių teisių perėmimas. Teisių perėmimas yra galimas bet kurioje proceso stadijoje. Kadangi procesinis teisių perėmėjas pratešia savo pirmą pradėtą procesą, tai jam privalomi visi prieš įstojant į procesą pirmą atlikti procesiniai veiksmai, jų pagrindu įgytos teisės ir pareigos, jį saisto ir priešingos šalies prieš tai atlikti procesiniai veiksmai ([CPK](#) 48 straipsnio 2 dalis).

10. Pagal [CPK](#) 48 straipsnį, reglamentuojantį procesinių teisių perėmimą, procesinis teisių perėmimas yra nulemtas materialinių subjektyvių teisių perėmimo ginčo teisiniame santykiyje galimybės. Procesinio teisių perėmimo pagrindas yra materialinių subjektyvių teisių perėmimas materialiojoje teisėje. Juo gali būti fizinio asmens mirtis, reikalavimo perleidimas, skolos perkėlimas ir kt. Perėmęs materialiąsias teises asmuo perima ir teisę reikalauti šių teisių gynimo, taip pat pareigą atsakyti pagal prievoles. Procesinio teisių perėmimo apimtį taip pat lemia atitinkamų materialųjų subjektyvių teisių perėmimo apimtis: jeigu tam tikrų materialųjų subjektyvių teisių negalima perimti, tai negalima perimti ir atitinkamų procesinių teisių ir pareigų, susijusių su atitinkamų materialųjų teisių gynyba. Sprendžiant klausimą, ar konkrečiame ginčo materialiajame teisiniame santykiyje galimas teisių perėmimas, būtina išsiaiškinti ginčo teisinio santykio pobūdį ir nustatyti byloje pareikštų reikalavimų ryšį su iš bylos dėl mirties pasitraukusios šalies asmeniu. Tais atvejais, kai iš ginčijamo santykio viena iš šalių pasitraukia dėl fizinio asmens mirties, sprendžiant klausimą dėl procesinio teisių perėmimo, būtina nustatyti, ar materialiosios subjektinės teisės patenka į palikimo sampratą (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 5 d. nutarties Nr. 3K-3-242-421/2019 33 punktą ir jame nurodytą kasacinio

teismo praktiką).

11. Pradinis atsakovas (miręs fizinis asmuo) – Rusijos Federacijos pilietis, todėl byloje kyla tarptautinės privatinės teisės taikymo klausimai.
12. [CK 1.10 straipsnio](#) 1 dalyje nustatyta, kad civiliniams santykiams užsienio teisė taikoma, kai tai nustato Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, šalių susitarimai ar Lietuvos Respublikos įstatymai. Pagal [CK 1.13 straipsnio](#) 1 dalį, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurias įtvirtina šis kodeksas ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių normos.
13. Apibendrinama teisėjų kolegija nurodo, kad, sprendžiant dėl procesinių teisių perėmimo byloje su tarptautiniu elementu, bylą nagrinėjantis teismas: *pirma*, turi išspręsti taikytinos teisės klausimą; *antra*, jeigu nustatoma, kad byloje turi būti taikoma užsienio teisė, – nustatyti taikytinos užsienio teisės turinį; *trečia*, pagal taikytiną teisę nustatyti, ar galimas teisių perėmimas ginčo materialiajame santykiyje; *ketvirta*, pagal materialųjų teisių perėmimo galimybę spręsti dėl šalių procesinių teisių perėmimo arba bylos nutraukimo.
14. Lietuvos Respubliką ir Rusijos Federaciją sieja sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (Tarptautinė sutartis); šios sutarties 42 straipsnio 1 dalyje reglamentuojama, kad kilnojamojo turto paveldėjimo teisę reguliuoja įstatymai susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje palikėjas turėjo paskutinę nuolatinę gyvenamąją vietą. Pagal to paties straipsnio 2 dalį, nekilnojamojo turto paveldėjimo teisę reguliuoja susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje yra turtas, įstatymai.
15. Pagal [CK 1.62 straipsnio](#) 1 dalyje įtvirtintą tarptautinės privatinės teisės normą kitiems paveldėjimo santykiams, išskyrus su nekilnojamųjų daiktų paveldėjimu susijusius, taikoma valstybės, kurios teritorijoje buvo nuolatinė palikėjo gyvenamoji vieta jo mirties momentu, teisė. Nekilnojamojo daikto paveldėjimo santykiams taikoma nekilnojamojo daikto buvimo vietos valstybės teisė.
16. Pagal reiškiamus ieškinio reikalavimus šioje byloje galimo paveldėjimo objektas yra mirusio fizinio asmens prievolė atlyginti neturtinę žalą – turtinę pareigą. Įvertinus Tarptautinės sutarties ir nacionalinį teisinį reglamentavimą (žr. šios nutarties 14, 15 punktus), darytina išvada, kad paveldėjimo ir teisių perėmimo ginčo materialiajame teisiniame santykiyje galimumo klausimai turi būti sprendžiami taikant Rusijos Federacijos teisę, nes šios šalies teritorijoje buvo palikėjo paskutinė gyvenamoji vieta.
17. [CK 1.12 straipsnio](#) 1 dalyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ar įstatymų nustatytais atvejais užsienio teisę taiko, aiškina bei jos turinį nustato teismas *ex officio* (savo iniciatyva). Pagal to paties straipsnio 2 dalį, jeigu užsienio teisės taikymą nustato šalių susitarimas, visus su taikomos užsienio teisės turiniu susijusius įrodymus, atsižvelgdama į tos teisės oficialų aiškinimą, jos taikymo praktiką ir doktriną atitinkamoje užsienio valstybėje, pateikia ginčo šalis, kuri remiasi užsienio teise.
18. Kasacinio teismo praktikoje išaiškinta, kad užsienio teisės turinio nustatymas, priklausomai nuo jos taikymo pagrindo, skirstomas į teisės arba fakto klausimus, kurie lemia pareigos nustatyti užsienio teisės turinį pasiskirstymą tarp šalių ir teismo. Tais atvejais, kai užsienio teisę teismas taiko Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ar įstatymuose nustatytais atvejais *ex officio*, užsienio teisės turinio klausimas laikytinas teisės, o ne fakto klausimu, ir pareiga jį, vadovaujantis *ius novit curia* (teismas žino teisę) principu, aiškintis tenka bylą nagrinėjančiam teismui. Tais atvejais, kai užsienio teisės taikymą nustato šalių susitarimas, užsienio teisės turinio klausimas laikytinas fakto klausimu, o pareiga įrodyti užsienio teisės turinį tenka šalims (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 9 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-8-403/2023 56 punktą ir jame nurodytą kasacinio teismo praktiką).
19. Nagrinėjamu atveju, nesant susitarimo dėl taikytinos teisės, pareiga nustatyti užsienio šalies (šiuo atveju Rusijos Federacijos) teisės turinį tenka teismui. Tačiau šią bylą nagrinėję abiejų instancijų teismai nepagrįstai savarankiškai nenustatė aktualių Rusijos Federacijos teisės normų turinio ir neatliko teisinio vertinimo. Teismų išvada, kad, atsakovui mirus, jo teisių perėmimas negalimas, todėl byla nutrauktina, padaryta skubotai, tinkamai nemotyvuojant.
20. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad bylą nagrinėję teismai tinkamai neišsprendė procesinių teisių perėmimo klausimo: pirmosios instancijos teismas procesinį sprendimą priėmė materialųjų ginčo santykių iš viso teisiskai nekvalifikavęs, apeliacinės instancijos teismas tinkamai neišsprendė taikytinos teisės klausimo – nepagrįstai netaikė Rusijos Federacijos teisės. Dėl nurodytų aplinkybių konstatuotina, kad byla išnagrinėta neatskleidus jos esmės. Netinkamas ginčo santykiui taikytinos teisės parinkimas laikytinas esminiu pažeidimu, dėl kurio ši byla galėjo būti nepagrįstai nutraukta.
21. Pažymėtina, kad pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką teismo pareiga *ex officio* nustatyti užsienio teisės turinį ir ją taikyti tarp šalių kilusiam ginčui išspręsti nedaro įtakos teismo valstybės teisės (lot. *lex fori*) nustatytų proceso teisės normų, tarp jų ir šalių bendradarbiavimo su teismu principui, kuriuo siekiama, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta ([CPK 8 straipsnis](#)). Šis principas iš esmės reiškia aktyvų šalių ir bylą nagrinėjančio teismo bendradarbiavimą, todėl net ir tais atvejais, kai teismui tenka pareiga byloje *ex officio* nustatyti užsienio teisės turinį, bylą nagrinėjantis teismas gali pasiūlyti šalims pateikti, jų nuomone, ginčui išspręsti aktualius su užsienio teisės turiniu susijusius įrodymus, savo paaiškinimus ir atsikirtimus dėl užsienio teisės aiškinimo ir taikymo, o šalys turi visas teises tai padaryti (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-110-684/2015).
22. Šios bylos ieškovams turi būti užtikrinta galimybė bendradarbiaujant su teismu teikti į bylą ginčui išspręsti aktualius su užsienio teisės turiniu susijusius įrodymus, savo paaiškinimus ir atsikirtimus dėl užsienio teisės aiškinimo ir taikymo, taip pat apskusti teismų procesinius sprendimus.
23. Dėl šios nutarties 20 ir 22 punktuose nurodytų priežasčių teisėjų kolegija nusprendžia panaikinti pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų procesinius sprendimus ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui ([CPK 359 straipsnio](#) 1 dalies 5 punktas, 360 straipsnis). Bylą iš naujo nagrinėsiantis teismas turės nustatyti Rusijos Federacijos teisės, taikytinos prievolės atlyginti neturtinę žalą paveldėjimui, turinį ir iš naujo išspręsti procesinių teisių perėmimo klausimą.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

24. Kasacinio teismo nutartimi byla neišsprendžiama iš esmės, todėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimas nesprendžiamas ([CPK 93 straipsnis](#)).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 359 straipsnio 1 dalies 5 punktu, 360 straipsniu, 362 straipsnio 2 dalimi,

nutaria:

Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 6 d. nutartį ir Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. rugpjūčio 31 d. nutartį panaikinti.
Grąžinti procesinių teisių perėmimo klausimą iš naujo nagrinėti Vilniaus miesto apylinkės teismui.

Ši Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis yra galutinė, neskundžiama ir įsiteisėja nuo priėmimo dienos.

Teisėjos

Alė Bukavinienė

Sigita Rudėnaitė

Dalia Vasarienė